

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ З ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ НА ЗАСАДАХ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ

У статті здійснено термінологічний аналіз основних понять з проблеми виховання молоді на засадах етнокультурних традицій, зокрема: розглянуто зміст понять “традиція”, “виховні етнокультурні традиції”, їх функції та вплив на виховання молоді; “національне виховання”, його значення та основоположні принципи; “середовище” та його типи (соціально-культурне, освітнє, навчальне, педагогічне, оточуюче).

Ключові слова: традиція, етнотрадиція, національне виховання, середовище, освітнє середовище, виховне середовище, соціально-культурне середовище.

Модернізація системи освіти відповідно до Національної доктрини розвитку освіти України вимагає вирішення одного із головних завдань – підвищення рівня професіоналізму майбутніх учителів з визнанням пріоритету загальнолюдських цінностей, самоцінностей людини. Без вдосконалення підготовки майбутнього вчителя, який залишається моральним мірилом суспільства, неможливо виховати громадянина – патріота своєї Батьківщини. Майбутні вчителі покликані своїми здібностями та вміннями, гуманістичним світоглядом і особистісними якостями сприяти відродженню патріотизму: любові до Батьківщини, відданості їй, прагненню своїми діями служити її інтересам як представники нового покоління.

Відновлення та відродження національної історичної та духовної спадщини, виховання духовності і громадянськості неможливо без поваги до своєї історії, культури, рідного краю.

Проблемам вивчення народних традицій та обрядовості присвятили свої праці Г. Ващенко, О. Духнович, О. Любар та ін.

Загальнолюдські цінності в національно-культурних традиціях вбачали Б. Грінченко, М. Костомаров, П. Куліш, І. Нечуй-Левицький, І. Франко, Т. Шевченко та інші прогресивні представники української науки. А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський підкреслювали великий педагогічний вплив національно-культурних традицій на формування особистості дитини.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки окремі аспекти виховання на національних культурних традиціях українського народу вивчалися в дослідженнях А. Бойко, Р. Дзвінки, О. Дубасенюк, П. Ігнатенко, В. Кузя, Ю. Руденко, М. Стельмаховича, В. Струманського, В. Попружного, Г. Шевченко. Однак педагогічний потенціал національно-культурних традицій остаточно не розкрито.

Дослідженням освітнього середовища присвячено праці вітчизняних науковців – В. Бикова, А. Гуржій, Ю. Жук, І. Зязюн, О. Ільченко, С. Сисоєва та ін.

Практичне втілення ідеї виховання середовищем у вітчизняній педагогіці вивчали дослідники: А. Калашников, Н. Крупеніна, З. Шацький, В. Шульгін; соціальне середовище як чинник соціального становлення особистості – Л. Виготський, Д. Ельконін, А. Петровський та ін.; культурно-освітнє середовище як засіб педагогічно впливу на розвиток людини – В. Гатальський.

Проведений аналіз наукових праць виявив наявність певного доробку з обраної для дослідження проблеми, однак уточнення термінологічного апарату з проблеми виховання молоді на засадах етнокультурних традицій не ставало предметом окремого вивчення.

Мета статті – розкрити сутність основних понять з проблеми виховання молоді на засадах етнокультурних традицій.

На нинішньому етапі розвитку українського суспільства суттєве значення у виховному впливі на молодь має накопичена віками скарбниця етнічних цінностей, які є невичерпним джерелом формування свідомості, характеру, психічних особливостей кожної людини.

Термін “традиція” походить від латинського *traditio*, що означає “передавання”. У словнику української мови І.К. Білодіда зазначено таке визначення: “традиція – це передача досвіду, звичаїв, культурних надбань із покоління в покоління”. За ствердженням М. Стельмаховича, “традиція забезпечує спадкоємність поколінь, без якої не може бути родинного виховання, яке, по суті, зводиться до передачі досвіду, національних звичаїв, культурних надбань із покоління в покоління” [17, с. 42].

Сучасні автори, вивчаючи феномен традиції, визначали її як засіб соціалізації людини. Так, дослідник Н. Карєєв визначав традицію як звичку, що сформувалася на основі наслідування. М. Мірошніченко під традицією розуміє сукупність елементів соціального й культурного спадку, які передаються із покоління в покоління і зберігаються в суспільній пам’яті впродовж тривалого часу [14, с. 111].

Традиції присутні практично в будь-якому прояві соціального життя, проте значущість їх у різних її галузях неоднакова: в одних сферах вони мають принциповий характер і виражаються в нарочито консервативній формі, в інших, наприклад, у сучасному мистецтві, їх присутність мінімальна. Певні традиції функціонують у всіх соціокультурних системах і є необхідною умовою їх життєдіяльності [12, с. 480].

Досвід виховання підростаючих поколінь втілює український фольклор – ефективний і водночас невимушений виховний засіб. Фольклор здавна був усним підручником життя у слов’ян. Казки, пісні, билини, прислів’я, приказки, передаючись із покоління в покоління, знайомлять з реаліями життя, дають уявлення про сімейне й суспільне виховання, формують моральні якості.

У найширшому тлумаченні, фольклор – це все, що творить народ і передається традиційно [18, с. 27–28].

Зразки фольклору, які дійшли до нас крізь тисячоліття, становлять основу літературного письменства України. Воно ж, у свою чергу, стало провідним засобом навчання й виховання, джерелом наукової інформації.

Принцип національної спрямованості освіти реалізується завдяки використанню українських народних ігор у практиці виховання підростаючого покоління. У народних іграх відображається життя людей, їхній побут, національні традиції, вони сприяють вихованню честі, сміливості, мужності тощо [5]. Народні ігри як засіб виховання дітей високо оцінювали К. Ушинський, Є. Водовозова, Є. Тихеева, С. Русова, О. Усова, В. Сухомлинський та ін. К.Д. Ушинський підкреслював яскраво виражену педагогічну спрямованість народних ігор. Ігри й забави становлять чималий розділ народної дидактики й охоплюють найрізноманітніші її аспекти: народознавчий, мовленнєвий, математичний, природничий, пізнавальний, розважальний, оздоровчий тощо. Народні ігри супроводжують свята й національні обряди, в

їх змісті відбито сезонні явища, звичаї, пов'язані з хліборобською та землеробською працею.

В сучасному українському суспільстві спостерігається тенденція поживлення інтересу до національної самобутності українців та зацікавлення у здобутках традиційної української системи виховання. Тому виховання молоді на засадах етнокультурних традицій українців актуальне комплексне завдання, що постає перед сучасною освітою. Воно потребує науково обґрунтованого підходу, розвиток якого криється передусім у розбудові всього навчально-виховного процесу на національно-культурних традиціях українського народу.

У державній національній програмі “Освіта” (“Україна XXI століття”) [8] серед пріоритетних напрямів реформування освіти висвітлені такі принципи:

- прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну;
- утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, інших якостей;
- забезпечення високої художньо-естетичної освіченості та вихованості особистості;
- реформування змісту виховання, наповнення його культурно-історичними надбаннями українського народу.

Виховні етнотрадиції українців впливають на всю систему життєдіяльності, життєтворчості. Виховання молоді з урахуванням цього аспекту включає донесення до наступних поколінь багатовікового досвіду попередників. Основу етновиховних традицій українців складають їх переконання у необхідності трансляції у майбутні покоління лагідності, вдачі, щирості, дотепності, жартівливості, працьовитості, правдолюбства, витривалості й терпіння, тих якостей, що ідентифікують індивіда як носія культури.

Усі пласти етнокультури знайшли своє образне відображення в народних художньо-естетичних традиціях, звернення до яких у сучасній педагогіці може дати змогу вирішити проблеми становлення особистості в соціальному, громадянському, загальнокультурному, екологічному, морально-етичному аспектах, тобто розв'язати задачу гармонійного соціалізаційного процесу.

“Художньо-естетичну традицію” можна визначати як певну культурну форму, яка висвітлена в художньому творі та є еталоном соціально прийнятих взірців поведінки, суджень, оцінок. З семіотичної точки зору художньо-естетичні традиції, що знайшли втілення в тих чи інших творах мистецтва, являють собою своєрідні культурні тексти. Такими культурними текстами можуть бути вербальні, просторово-архітектурні, предметно-речові тексти (відповідно – література, декоративно-прикладне мистецтво, архітектура тощо) [13, с. 23–24].

Традиція як соціокультурний феномен вивчається науковцями в динаміці, причому виявляються її соціальні характеристики, духовні параметри, механізми існування традиційних зв'язків у соціальній практиці (О. Батура, Г. Батурина, І. Биченкова, Є. Бондаревська, Д. Валєєв, Г. Волков, В. Григор'єв, Т. Комарова, В. Ларцев, Ю. Левада, Л. Неретина, Т. Шпикалова). Дослідники Е. Маркарян та А. Спіркін визначають традицію як соціальний досвід, В. Плахов – як систему громадських відносин.

Оскільки будь-які традиції, а особливо художньо-естетичні, є частиною культури, а культурна адаптація індивіда в процесі соціалізації – це найважливіший фа-

ктор, то ми переконані, що саме традиція виступає одним з найважливіших механізмів пристосування людських співтовариств, соціальних груп і окремих індивідів до мінливих умов життя. Це пристосування відбувається як за допомогою зміни соціальної організації та регуляції норм і цінностей, способів життєзабезпечення, так і за допомогою утримання значущих характеристик соціального життя.

Спираючись на сучасні методологічні дослідження традиції як культурного феномену, дослідниця О. Алексєєва виділила такі основні функції етнокультурних традицій:

– *інформаційно-комунікативна* створює умови для збереження, нагромадження, систематизації інформації, яка передається нащадкам у часі й просторі;

– *регулятивно-нормативна* полягає в тому, що в суспільних відносинах взаємодіють і співіснують, ніби диференціюючи сфери впливу, як нормативно-правові, так і традиційно-моральні регулятиви;

– *аксіологічна* полягає в тому, що традиції – це особливого роду цінності, прийняті й підтримувані визначеною соціальною системою;

– *соціалізаційна*, тобто функція формування людської особистості, визначається тим, що традиція акумулює соціально-значущі регулятиви індивідуальної діяльності;

– *емоційно-психологічна* полягає в тому, що в процесі сприйняття чи несприйняття, наслідування культурних цінностей у людини виробляються певні емоції, оцінне ставлення до оточуючого світу й готовність (чи неготовність) до подальшої діяльності в певних суспільних умовах;

– *інноваційна* – збереження й регулятивне введення новацій, тобто мова про стабілізуючу й інноваційну функції традиції, що є механізмом не тільки спадкування, але й розвитку культури;

– *інтегруюча* – поєднання людей в їхніх практичних справах, що допомагає виробити єдиний, неупереджений погляд на події та явища. Це одна з провідних функцій етнокультурних традицій [1].

Глибоке знання і практичне втілення в життя традицій, звичаїв і обрядів нашого народу створює національний колорит, цілісну культурно-історичну життєдіяльність, національну самобутність, які є могутнім стимулятором творчості народу, оригінальним внеском його надбань у світову історію та фундаментальною основою виховання підростаючого покоління.

В умовах відродження духовності народу, його культурних традицій, пріоритетним у навчально-виховному процесі є: забезпечення духовної єдності поколінь, збереження родинних традицій, вивчення родоводу, залучення молоді до народних традицій, звичаїв, обрядів, виховання в них національної свідомості й самосвідомості.

О. Вишневський зазначає, що виховні традиції мають велике значення у відродженні національного характеру в людині [6]. Дослідники В. Болгаріна та Я. Жупецький розробили експериментальну модель спільної роботи сім'ї та школи, яка передбачала залучення учнівської молоді до української національної культури і ґрунтувалася на психолого-педагогічних ідеях щодо формування особистості, ролі національної культури в її розвитку та соціалізації [3].

Сучасне виховання в Україні має забезпечувати прилучення молоді до світової культури й загальнолюдських цінностей. За формами й методами воно спирається на народні традиції, кращі надбаня національної та світової педагогіки. Говорячи про необхідність спиратися на загальнолюдські морально-духовні цінності,

не можна нехтувати національними цінностями, багатотисячними надбаннями національного виховання.

Національне виховання – це створена впродовж тисячоліть певним етносом система поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, особливостей міжособистісних стосунків, ментальності, вірувань та ін. Науково обґрунтоване, правильно організоване національне виховання відображає особливості історії народу, визначає перспективи його подальшого розвитку [10, с. 153].

Зміст виховання має будуватися передусім на національних засадах. “Головна мета національного виховання, – зазначено в Державній національній програмі “Освіта”, – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування в молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральності, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури” [8].

Реальна дійсність, в умовах якої відбувається розвиток людини, називається *середовищем*. У словнику російської мови С. Ожегова поняття “середовище” визначається як оточення, сукупність природних і соціально-побутових умов, а також сукупність людей, пов’язаних спільністю цих умов, у яких протікає діяльність людського суспільства, організацій.

Вперше у вітчизняній педагогіці та психології термін “середовище” з’являється у 20-ті рр. ХХ ст.: “педагогіка середовища” (С. Шацький), “суспільне середовище дитини” (П. Блонський), “навколишнє середовище” (А. Макаренко).

Аналіз наукової літератури свідчить про наявність певного доробку з питань, присвячених проблемі середовища життєдіяльності дитини, навчального (освітнього) середовища учнів і студентської молоді.

У педагогіці, психології та філософії вивчаються проблеми організації і використання освітніх можливостей середовища у формуванні особистості; виділяються різні типи середовища: соціальне, культурне, освітнє, навчальне, розвивальне, гуманітарне, педагогічне, оточуюче, техногенне, життєве тощо та методичні підходи до їх реалізації.

Поняття “освітнє середовище” визначається як сукупність матеріальних вимог відповідно до педагогічних, ергономічних, санітарно-гігієнічних стандартів навчально-виховного процесу. Б. Ельконін, А. Валицька називають освітнє середовище шкільним середовищем (або освітнім простором), що визначається як “сукупність духовно-матеріальних форм, методів, прийомів і засобів навчання й виховання, що відтворюють у змісті освітніх програм модель культури” [9, с. 682].

Деякі представники педагогічних наукових шкіл ототожнювали середовище з вихованням в ньому й перетворювали його на центральне поняття. Так, А.С. Макаренко зазначав: “Виховує не сам вихователь, а середовище”. За ствердженням Н. Калініченко, виховне середовище – це сукупність факторів, що реально склалася й функціонує в соціумі.

Серед одних з суттєвих чинників соціального становлення особистості є соціальне середовище її розвитку (Д. Ельконін, Л. Виготський, А. Петровський та ін.). Гармонійність і всебічність розвитку людини залежить від культурного середовища. Високий рівень загальної культури – така об’єктивна вимога сучасного суспільства до кожного індивіда. Соціокультурне середовище, на думку А.В. Петровського, являє собою джерело розвитку особистості, а не “фактор”, що безпосередньо визначає поведінку. Соціокультурне середовище, що є умовою здійснення дія-

льності людини, несе в собі ті суспільні норми, цінності, ролі, церемонії, знаряддя, системи знаків, з якими стикається індивід [17, с. 264].

В. Биков і Ю. Жук [2] визначають навчальне середовище як штучно побудовану систему, структура і складові якої створюють необхідні умови для досягнення цілей навчально-виховного процесу. О. Романовський характеризує освітнє середовище як сукупність матеріальних, духовних та емоційно-психологічних умов, в яких відбувається навчально-виховний процес, а також чинників, що можуть сприяти досягненню ефективності цього процесу. В. Гатальський відокремлює культурно-освітнє середовище як засіб педагогічно впливу на розвиток людини, що сприяє залученню особистості до ціннісно-смыслового світу культури, збереженню соціальної цілісності та особистісної самореалізації. Дослідник підкреслює, що в соціально-педагогічному сенсі культурно-освітнє середовище – це сукупність умов і потенційних можливостей розвитку людини, цілеспрямовано створених різноманітними суб'єктами педагогічного процесу й формуючих життєдіяльність людини, коли найважливішу роль виконує історико-культурна глибина навчального матеріалу [12]. Зазначимо, що, на думку самого дослідника, підґрунтям цього визначення виступають основні положення культурно-історичної теорії розвитку мислення Л. Виготського.

Висновки. З огляду на вищевикладене можна зазначити, що термінологія з проблеми виховання молоді на засадах етнокультурних традицій має певний рівень опрацювання як серед вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Разом із тим, основні поняття й категорії потребують уточнення у зв'язку зі зміщенням акцентів сучасного процесу виховання в умовах інтеграції українців до європейського співтовариства. В ході термінологічного аналізу уточнено зміст понять “традиція”, “національне виховання”, “виховне середовище”, “соціокультурне середовище” тощо.

Отже, традиція – сукупність елементів соціального й культурного спадку, які передаються із покоління в покоління і зберігаються в суспільній пам'яті впродовж тривалого часу; національне виховання – це створена впродовж тисячоліть певним етносом система поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, особливостей міжособистісних стосунків, ментальності, вірувань та ін.; виховне середовище – це сукупність факторів, що реально склалася і функціонує в соціумі; соціокультурне середовище – умова здійснення діяльності людини, яка несе в собі ті суспільні норми, цінності, ролі, церемонії, знаряддя, системи знаків, з якими стикається індивід.

Список використаної літератури

1. Алексеева О.Р. Наукові записки / О.Р. Алексеева // Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – Вип. 88 – С. 38–42.
2. Биков В.Ю. Будова навчального середовища відкритих систем навчання і освіти : зб. наук. пр. / В.Ю. Биков ; гол. ред. В.Г. Кузь. – К. : Науковий світ, 2004. – С. 11–23.
3. Болгаріна В. Вплив народних традицій у вихованні учнів / В. Болгаріна, Я. Жупецький // Рідна школа. – 1999. – № 4. – С. 46–51.
4. Большой психологический словарь / сост. и общ. ред. : Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 672 с.
5. Бутова А. Організація ігрової діяльності в дошкільному закладі / А. Бутова // Дошкільне виховання. – 2007. – № 10. – С. 8–13.
6. Вишневецький О.І. Теоретичні основи сучасного українського виховання / О.І. Вишневецький. – Львів, 2000. – 234 с.
7. Гатальский В.Д. Культурно-образовательное пространство как социально-педагогическая система / В.Д. Гатальский // Педагогика. – 2009. – № 3. – С. 52–57.
8. Державна національна програма “Освіта. Україна ХХІ століття” // Освіта. – 1993. – № 44–46.

9. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія у 2 ч. / К. Крутій. – К. : Освіта, 2009 – Ч.1. – 302 с.
10. Кузьмінський А.І. Педагогіка : підручник / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – 418 с.
11. Культурбаева Л.М. Социальные функции этнокультурных традиций в условиях глобализации : автореф. дисс. ... канд. филос. наук / Л.М. Культурбаева. – Нальчик, 2007. – 23 с.
12. Культурология. XX век. : словарь. – СПб : Университетская книга, 1997. – 640 с.
13. Локарева Г.В. Художньо-естетична інформація як педагогічна проблема : монографія / Г.В. Локарева. – Запоріжжя : ЗДУ, 2001.– 254с.
14. Мірошніченко М.І. Генезис національних правових систем: теоретико-методологічний аспект / М.І. Мірошніченко. – К. : Ун-т “Україна”, 2007. – С. 111.
15. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін. ; за ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2005 – 399 с.
16. Романовський О.Г. Освітнє середовище як важлива передумова формування гуманітарно-технічної еліти / О.Г. Романовський // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3. – С. 93–97.
17. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка : навч.-метод. посіб. / М.Г. Стельмахович. – К. : ІЗМН, 1997. – 231 с.
18. Традиційна народна культура: збереження самобутності в умовах глобалізації : зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. / Харк. держ. акад. культури ; Харк. обл. центр народ.творчост. – Х. : Регіон-інформ, 2004. – 204 с.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2013.

Косыченко В.А. Терминологический анализ основных понятий по проблеме воспитания молодежи на принципах этнокультурных традиций

В статье проведен терминологический анализ основных понятий по проблеме воспитания молодежи на принципах этнокультурных традиций, в частности: рассмотрено содержание понятий “традиция”, “воспитательные этнокультурные традиции”, их функции и влияние на воспитание молодежи, “национальное воспитание”, его значение и основополагающие принципы; “среда” и её типы (социально-культурная, образовательная, учебная, педагогическая, окружающая).

Ключевые слова: *традиция, этнотрадиция, национальное воспитание, среда, образовательная среда, воспитательная среда, социально-культурная среда.*

Kosychenko V. Terminological analysis of the basic concepts on the issue of educating the youth on the principles of ethnic and cultural traditions

The article provides a terminological analysis of the basic concepts on the issue of educating the youth on the principles of ethnic and cultural traditions, in particular: reviewed the content of the concepts of “tradition”, “educational ethno-cultural traditions”, their function and effect on the education of young people, “national education”, its meaning and basic principles, “environment” and its types (social, cultural, educational, learning, teaching, environment).

It was determined that the provision of the spiritual unity of generations, to preserve family traditions, the study of genealogy, youth folk traditions, customs, rituals and raise them in the national consciousness and self-awareness is a necessary condition for the revival of spirituality of the people, its cultural traditions.

The study notes that in addition to the traditions of experience educating the younger generation reflects the Ukrainian folklore is an effective educational tool. Indicated that the education of young people on the principles of ethnic and cultural traditions require science-based approach, the development of which lies primarily in the development of the educational process at the national and cultural traditions of the Ukrainian people. The main purpose of national education is the acquisition of the younger generation of social experience, inheritance

spiritual heritage of the Ukrainian people, to achieve high culture of international relations, the formation of young people, regardless of nationality personality traits of citizens of the Ukrainian state, the development of spiritual, physical fitness, moral, artistic, aesthetic, legal, labor, environmental, cultural.

The analysis leads to the conclusion that the term on the issue of education of young people on the principles of ethnic and cultural traditions has a certain level of development among both domestic and foreign researchers. However, the basic concepts and categories need to be clarified in connection with a shift in emphasis of modern process of education in Ukrainian integration into the European community.

Key words: *tradition, ethnic tradition, national education, the environment, educational environment, socio-cultural environment.*